

Hynysten (Hynnisten) ensimmäiset vuosikymmenet 1600-luvun Pohjois-Savossa

Uuden ajan alussa nykyinen Pohjois-Savon alue tunnettiin Vähä-Savon (Lille Safwolax) vouti- eli kihlakuntana. Eteläisemmät Savon osat olivat Suur-Savoa (Store Safwolax). Savo oli mainittu jo Ruotsin ja Novgorodin Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa vuodelta 1323. Vähä-Savossa oli Tavinsalmen hallintopitäjä eli nimismieskunta (Taffwisalm socknn). Tavinsalmen alue käsitti koko nykyisen pohjoisen Savon alueen rajana etelässä sittemmin muodostuneiden Mikkelin ja Kuopion läänien raja. Tämä uudisasutusalue oli erotettu v. 1548 Savon linnanvouti Kustaa Fincken toteuttamana Säämingistä omaksi hallintopitäjäkseen, koska alue oli tullut vakinaisesti asutetuksi. Vuonna 1620 Tavinsalmi oli kuitenkin vielä hyvin harvaan asutettua. Iisalmen seudulla taloa kohti laskettuna maapinta-alaa oli lähes 42 km², Varpaisjärven tienoilla peräti 243 km², kun esimerkiksi etelämpänä Rantasalmella vastaavaa alaa oli vain 1,5 km². Uudisasukkaille riitti siis vielä hyvin tilaa pohjoisemmassa Savossa, vaikka hyötymaan osuus oli noin 40 % maapinta-alasta.

Kruunun hallintojärjestys v. 1618 Pien-Savossa oli sellainen, että hallintopitäjiä oli kolme: Sääminki, Rantasalmi ja Tavinsalmi, eteläisimmästä pohjoisimpaan lueteltuina. Hallintopitäjät jakautuivat matemaattisesti veroyksiköiden mukaan laskettuihin tasasuuriin neljänneskuntiin (fierdung) ja nämä kymmenyskuntiin (tiend). Jako noudatti kohtuullisen hyvin asutusta, mutta koska jako oli tehty verotuksellisista syistä, talojen sijoitus kymmenyskuntiin saattoi vaihdella eri vuosina. Kylien nimet alettiin merkitä verokirjoihin vasta myöhemmin. Tavinsalmen pohjoisosa muodosti Savilahden (Safwilax) neljänneksen, jossa oli kaksi kymmenystä: eteläinen Kuopionniemi ja pohjoinen Maaninkavesi. Iisalmen pitäjä perustettiin Ruotsin kuningas Kustaa II Adolfin antamalla kuninkaankirjeellä 15 päivänä helmikuuta 1627.

Ensimmäinen Hynynen pohjoisimman Savon aikakirjoissa on Pertti Hynninen (Bertill Hynninen). Hänet on kirjattu Pien-Savon maakirjaan (vuosittain laadittavaan veroluetteloon) vuodelta 1613 Tavinsalmen pitäjän Savilahden neljänneksessä (Jordh Booken Aff Lille Sawolax N. Randasalm, Tavisalm och Säminge Sochner Opå Behållen och Ödhe Ifrå Johannis 1613 in Till Johannis 1614, VA 6762, sivu 36). Pertin kohdalle on merkitty ”säilyneiden” (behållne) eli veronmaksukyvyyn säilyttäneiden sarakkeeseen yksi veromarkka ja autiosarakkeessa ei ole merkintää. Pertti oli siis tällöin maaveroa maksava talonpoika jossain päin Tavinsalmea. Hän näyttää pystyneen maksamaan hänelle määrätyn maaveron ja hänellä ei ollut autioituneita (ödhe, veronmaksukyvyttömiä) tiluksia viljeltävänään. Sittemmin 1620-luvun loppuun asti Pertin ja toisen Hynynsen, Matin, maakirjoihin merkityt veromarkkaluvut vaihtelivat (taulukko 1).

Savossa maaverotuksen perusyksikkö oli ollut veronahka, sittemmin veromarkka. Veromarkka oli tullut käyttöön Kaarle IX:n verouudistuksen yhteydessä vuoteen 1609 mennessä. Kansan suussa veromarkka tunnettiin edelleen nimellä ”oravainen”. Nimi veronahka juontuu erätalouden ajoilta, jolloin nahat (turkikset) olivat keskeinen vaihdannan ja veronmaksun väline. Puoliveroksi katsottiin sellainen arviokunta (tila tai tilusyhteisö), jonka veroluku oli alle neljä veronahkaa tai vähemmän ja kokoveron veroluku oli viisi nahkaa tai enemmän. Veroluku perustui kaskimaan arvioituun tuottoon eli tilusten kokoon ja käyttökelpoisuuteen. Vuotuinen päävero (maavero) suoritettiin veronahkaluvun mukaan. Siitä käytettiin myös nimitystä arviopunnammaa, joka oli maa, johon

voitiin kylvää kolme puntaa (lähes 2000 litraa¹) siemenviljaa ruista, ohraa ja kauraa kolmena perättäisenä vuotena eli lähes 700 litraa vuodessa (vuoden 1539 veroselitys). Tällainen kylvö edellytti 5-9 ha:n viljelypinta-alaa.² Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että kyse oli kaskiviljelystä, pääosin ainakin. Veromarkat perittiin veroparseleina (luontaistuotteina), joiden keskinäinen ”arvo” markkoina oli määritelty. Kaarle IX:n verouudistuksen yhteydessä oli poistunut talonpoikien kollektiiviverotus ja verotus oli tilakohtaista. Toki aikojen saatossa talojen jakautuessa oli muodostunut yhteismaita, joita kukin osakas viljeli veromarkkaosuuden suhteessa.

Älvsborgin lunnaat. Vuoden 1613 maakirjamerkinnän jälkeen Hynysiä löytyy jo seuraavana vuotena 1614 perityn Älvsborgin lunnaiden 1. erän henkilöluettelossa (VA 483Gc). Älvsborgin linna nykyisen Ruotsin puolella oli joutunut Tanskan haltuun 1612 (itse asiassa jo toisen kerran; ensimmäinen kerta oli 1563, jolloin myös maksettiin lunnaat) ja lunnassummaksi määrättiin valtava summa miljoona riikintaaleria, joka maksettiin kuudessa erässä. Kruunun alamaisilta koottiin vain käteistä rahaa, ei muita veroparseleita (luontaistuotteita), kuten muiden verojen kohdalla oli mahdollista tehdä. Ensimmäinen kantoluettelo v. 1614 laadittiin varsin tarkasti. Veroa koottiin henkilöluvun mukaan. Nämä veroluettelot ovatkin hyvin arvokkaita sukututkijalle, koska niissä on henkikirjoja vanhempia monipuolisia tietoja väestöstä.³ Vaikka luetteloissa mainitaan vain isäntä nimeltä, ruokakuntien todellisesta kokoonpanosta voi tehdä johtopäätöksiä: pariskunnilta perittiin kaksi riikintaaleria, yli 15-vuotiailta rengeiltä ja isännän naimattomilta pojilta yksi taaleri sekä yli 15-vuotiailta piioilta ja talontyttäriltä ½ taaleria. Tavallisesti näyttää merkityn veljet vaimoineen, pojat vaimoineen, naimattomat tyttäret, vävyt sekä rengit ja piiat, joskaan emme voi olla kovin varmoja, kuinka tunnontarkasti ruokakuntien jäsenet kirjattiin luetteloihin.¹

Vuoden 1614 Älvsborgin lunnasluettelossa on kolme Hynystä Tavinsalmen Maaninkaveden ja Pielaveden kymmenyksessä: Pertti (Berthil; VA 483Gc, sivu 6) ja Matti (Madz; VA 483Gc, sivu 7) ja v. 1617 tilitysluettelossa (VA 483Gk) Pekka Pekanpoika Hynninen (6 markkaa). Pertin talouteen ei ole merkitty muita henkilöitä, kuten monien muiden luetteloitujen isäntien ruokakuntaan oli merkitty. Tämä oikeuttaisi tulkitsemaan, että hänen ruokakunnassaan ei ollut esimerkiksi veljiä tai palkollisia. Kuten yllä on todettu, tästä emme kuitenkaan voi olla varmoja. Vuonna 1620 on tehty yhteenveto kunakin vuonna maksetuista lunnaista (VA 483t). Sen mukaan Pertti on maksanut 3 riikintaaleria vuosittain, paitsi vuonna 1618 kahdeksan markkaa (= 2 taaleria, jos yksi taaleri vastasi neljää markkaa). Tosin pelkästään vuotta 1618 koskevassa kantoluettelossa Pertin kohdalle on kirjattu 3 taaleria (= 12 markkaa). Ristiriita saattaa kuvata horjuvuutta kirjurien tunnontarkkuudessa. Joka tapauksessa Pertti olisi siis maksanut vuosittain vähintään pariskunnalta perityn summan verran ja viitenä vuotena enemmänkin. Matti on merkitty huonemieheksi (hus man) eli tilattomaan väestöön kuuluvaksi toisen luona asuvaksi maatyöläiseksi. Huonemiesten kohdalla ei ole tehty samanlaista yhteenvetoa kuten isäntien kohdalla, mutta v. 1615 Matti oli maksanut 6 markkaa (= 1 ½ taaleria) (VA 483Ge), vuonna 1618 (VA 483Gn) kolme taaleria (= 12 markkaa) ja edellä mainitussa v. 1620 yhteenvetoasiakirjassa Matin kohdalle on merkitty taas kuusi markkaa (= 1 ½ taaleria). Noilla tiedoilla ei voi tehdä pitemmälle meneviä johtopäätöksiä Matin huonekunnan kokoonpanosta.

Kylvö- ja karjaluetelot. Viidestä luettelosta vuosien 1620–1639 välillä löytyy kolme Hynystä, Pertti, Matti ja Heikki. Eri vuosien karja- ja kylvövarallisuus on lueteltu taulukossa 2. Vertailun

vuoksi todettakoon, että v. 1620 luetelluista 40 – 155 talosta (kaikissa taloissa ei ollut kaikkea lueteltua varallisuutta) Pertti näyttää olleen kylvö- ja karjavarallisuudessa selvästi Tavinsalmen talonpoikien keskuudessa varakkaammassa puoliskossa ja Mattikin vähintään ”hyvää keskitasoa”. Neljä vuotta myöhemmin suhteellinen tilanne oli pysynyt Hynysillä suunnilleen samanlaisena. Vuoden 1624 suuremmat varallisuusluvut verrattuna edelliseen luetteloon selittynevät kirjurien paremmalla tarkkuudella kuin todellisena kasvuna. Vuonna 1635 sekä Pertti että Matti ”sijoittuvat” karjavarallisuudessa ”keskikastiin”, mutta kylvöluvuissa molemmat ovat selvästi varakkaimpien joukossa, Matti jopa ykkösenä. Hän oli ainoa, jolla oli 6 tynnyriä kylvöä Iisalmen pitäjässä.⁴ Yleinen käsitys lienee nykyisin kuitenkin, että luetteloidut varallisuusluvut olivat yleensä alakanttiin, sillä ”verosuunnittelua” osattiin tehdä jo tuolloin. Mattia ei löydy enää vuosien 1638 ja 1639 luetteloista. Pertin varallisuus näyttää säilyvän ja ”uutena” Hynysenä luetteloon ilmestyy 1639 Heikki. Vuoden 1645 henki- ja karjaluetelossa ei löydy lainkaan merkintöjä karjasta Pertin eikä Heikin kohdalla. Ylipäänsä karjan määrä näyttää suorastaan romahtaneen Iisalmessa yleisemminkin. Lieneekö tämä tulosta sodan rasituksista?

Verollepanomaakirjat. Käsittelen vuosien 1561, 1626 ja 1664 maantarkastusluettelot, jotka oli laadittu verotustarkoituksessa. Savolaissukujen varhaisvaiheiden tutkimuksessa tärkein yksittäinen lähde on vuoden 1561 verollepanomaakirja, koska siinä on lueteltu arviokuntien kokoonpano ja nimetty niiden maakappaleet. Verollepanomaakirja ei ole säilynyt alkuperäisenä, vaan siitä on tehty lukuisia kopioita, tosin nekin ovat puutteellisia. Tavinsalmen pitäjässä ei ole mainintaa maista Hynysten omistamina v. 1561. Joka tapauksessa noin sata vuotta myöhemmin tehdyssä vuoden 1664 verollepanomaakirjassa (VA 8646) on lueteltu nimeltä tuolloin Heikki Matinpöika ja Matti Pertinpöika Hynysen ja Heiskasten jakokunnan kesken ristiin hallinnassa olevia maita Varpaisjärven alueella, Nämä on v. 1561 verollepanomaakirjassa (VA 6331a) merkitty Matti Sormusen sekä Pekka ja Matti Leskisen ulkotiluksiksi*. Sormunen asui Salahmilla ja Leskiset Hernejärvellä. Vakainainen asutus siis puuttui vielä noilla Varpaisjärven seuduilla, joskin alue oli jo ulkopaikkakuntalaisten valtaama. Vuonna 1664 Heikki Matinpöika Hynynen asui Jumisilla ja Matti Pertinpöika Hynynen Iisalmen Paloilla (Varpaisjärven Paloiskylässä ei ollut tuolloin vielä asutusta). Mainittakoon, että Matin isä Pertti on mainittu isäntänä ja postitalonpoikana vielä vuoden 1660 maakirjassa. Pertti on vuoden 1662 henkikirjassa ruokakunnan pää mutta v. 1663 jo poikansa Matti.

Todelliseen viljelyalaan perustuva verotus oli haasteellista toteuttaa jo vuoden 1561 verollepanomaakirjan laatimisaikaan, eikä ollut helppoa sen jälkeenkään. Savolaisten viljely perustui kaskeamiseen, jossa viljelyala vaihteli koko ajan ja entisiä kaskimaita jätettiin metsittymään. Lisäksi rappasota (25-vuotinen sota) 1570 – 1595 aiheutti laajaa veroautoitumista. Vouti Juhana Heikinpoika Haberman (Kauranen) ryhtyi päivittämään vuoden 1561 verollepanomaakirjaa vuonna 1620-luvulla ennen yllä mainittua perusteellisemmin tehtyä vuoden 1664 kirjaa. Habermanin alkuperäinen käsikirjoitus on säilynyt suurelta osin konservoituna, osin kuitenkin huonokuntoisena. Se käsittää pääosin Pien-Savon pitäjien maita arviokunnittain verolukuineen ja siinä on arvioitu pellot, niityt ja kaskimaat viljelykelpoisuuksineen ja tuottoarvioineen sekä kalavedet. Arviokuntia ei ole nimetty tai numeroitu, mutta kunkin isännän omistuksessa olevat maa-alueet on lueteltu tuottoarvioineen. Kullekin isännälle ja arviokunnalle yhteensä on merkitty veroluku. Arviokunnan käytössä olleet yhteiset ulkotilukset on lueteltu.

Huomionarvoista on, että myös kaskimaan kiertonopeus on arvioitu (kuinka monen vuoden päästä kaskimaa on otettavissa uudelleen käyttöön). Habermanin maakirjasta löytyy kaksi Hynystä, Pertti ja Matti. Pertti Hynynen (Bärtill hijn[...]inen) on merkitty Paloiskylään ja arviokunnan toinen isäntä oli Pekka Pöllönen. Arviokunnan yhteisiksi ulkotiluksiksi on mainittu monta samaa Varpaisjärven aluetta kuin on lueteltu vuosien 1561 ja 1664 verollepanomaakirjassa*. Matti Hynynen (Maatz Hijnninen) löytyy Ollikkalasta arviokunnasta yhdessä viiden Ollikaisen kanssa.

Henkikirja 1635. Vasta henkikirjat auttavat sukututkijaa, kun esivanhempiemme perheiden kokoonpanoja yritetään selvittää tarkemmin. Aiemmin maakirjoihin oli merkitty nimeltä vain isäntä eikä niistä voida päätellä sukulaisuussuhteita tai sukuketjuja.

Itä-Suomessa maakirjojen erikoisuus on, että niihin ei merkitty kyliä (katso yllä neljännes- ja kymmenyskunnat) ja patronyymeja (tosin itäsuomalaisilla oli jotain, mitä lännempänä ei ollut: sukunimet). Paikallishallinnon tehostamiseksi ja yhdenmukaistamiseksi sekä virkamiesten valvonnan lisäämiseksi Ruotsin valtakunnan hallitusmuoto uudistettiin 1600-luvun alkupuoliskolla. Vuonna 1634 siirryttiin linnalääneistä ja voutikunnista lääninhallintoon. Tässä yhteydessä alettiin pitää mm. henkikirjoja [(kvarntulls)mantalslängd]. Myllytulli-sana viittaa siihen, että aluksi (v. 1625) vero perittiin viljan jauhattamisesta. Tuolloin tätä veroa maksoi Iisalmessa kuusi henkeä Pertin ruokakunnassa ja neljä henkeä Matin taloudessa Onkivedenrannassa. Henkiveroa perittiin aluksi kaikilta 12–63-vuotiailta ja vuodesta 1652 alkaen 15 – 63-vuotiailta, mutta siitä olivat vapautettuja mm. sotilaat, köyhät ja vaivaiset. Merkinnät tehtiin ruokakunnittain, jolloin sukuyhteys päämieheen voidaan päätellä. Alaikäiset merkittiin vain numeroin. Henkikirjoihin merkittiin keskimäärin vain 40 % väestöstä, tarkimmin vuosina 1634, 1654 ja 1694. ”Verosuunnittelusyistä” kansa saattoi ”muistaa” talonsa väkimäärän liian alhaiseksi, ikätietoja saatettiin suorastaan vääristellä, ruumiin vammoja liioitella jne. Ongelmana tulkinnassa on myös se, että henkilöitä katoaa henkikirjasta, jolloin syy jää epäselväksi (muutto, kuolema tms.).

Lääninhallintoon siirryttäessä Savo liitettiin muodostettuun Viipurin ja Savonlinnan lääniin. Iisalmen ensimmäinen henkikirja on vuodelta 1635. Leppälahti-Onkiveden alueelle (pohjoisen Savon etelä- ja keskiosa Iisalmen Paloiskylää ja kirkonkylää myöten) on kirjattu kaksi ruokakuntaa, joihin on merkitty Hynysiä (VA 8549, sivu 491). Toisessa ruokakunnassa on kuusi henkirahaa maksanutta: Pertti Hynninen, Lauri Laurinpoika Heiskanen vaimoineen, Matti Pertinpoika Hynninen, renki Risto Heikinpoika ja renki Simo Kainulainen (6 Bertill Hynninen, Lars L. Heiskainen medh s. hust, Matz Bertilson Son, Cristoff Henderson dreng, Simon Kainulainen d). Pertin kohdalle on kirjoitettu sivun vasempaan laitaan aukeaman keskikohdalle ”.ns Man” (digitoidussa kuvassa osa tekstistä jää piiloon). Tuo voinee tarkoittaa ”Läns Man” (nimismies). Toisista lähteistä (mm. maakirja 1635; VA 8547, sivu 94) tiedetään kuitenkin Pertin toimineen nimismiehenäkin, ilmeisesti vuoteen 1646 asti. Tuossa mainittu Matti Pertinpojan on tulkittavissa ensimmäisenä mainitun pojaksi. Samalla sivulla on toinen kuuden henkirahan maksaneen ruokakunta: Matti Matinpoika Hynninen vaimoineen, Heikki Matinpoika Hynninen vaimoineen, Marketta Matintytär ja yhtiömies Ambrosius Heikinpoika Lappeteläinen (6 Matz Matzson Hynninen m.s.h., Henrich Matzson ibm Son m.s.h., Margretha Matzdotter, Ambroh Hennson (?) Lappetelains Bolagm.). Tässä ruokakunnassa esiintyvien Matin ja Heikin sukulaisuussuhde voidaan

*Vuoden 1664 jakokunta n:o 507, joka oli vuoden 1561 arviokunta n:o 1756; vuoden 1660 maakirjassa numerot 181–183 ja 192–194: Levälähdenranta, Satulamäenpää, Varpaisenniemi, Mäntysaari, Puronniemi, Mustalahden Mäkiselältä, Saariiniityn Päällys, Löytöjärven Itäpuoli.

tulkita niin, että Heikki oli Matti Matinpojan poika ja Marketta Matin tytär. Mainittujen kahden ruokakunnan ensin mainittujen Hynysten välinen sukulaisuussuhde ei sen sijaan selviä täältä henkikirjan sivulta, eli millainen sukulainen Pertti oli toisen ruokakunnan Matille.

Mihin Matti Hynynen katosi? Yllä monessa yhteydessä mainittu Matti Hynninen esiintyy vielä vuoden 1636 maakirjassa (VA 8550, sivu 238) Iisalmen pitäjän Iisalmen kymmenyskunnassa yhden veromarkan maksaneena ja vuoden 1637 maakirjassa Ulmalan kylään merkittynä (yksi veromarkka). Pertti mainitaan saman asiakirjan sivulla 240 kolme veromarkkaa maksaneena. Vuoden 1638 henkikirjassa (VA 8556, sivu 401) ovat Pertti ja uutena Heikki Hynynen, edellisen ruokakunnassa 6 henkirahan maksanutta ja jälkimmäisen 5, Matti loistaa poissa olollaan. Mattia ei ole kirjattu enää liioin vuosien 1638 ja 1639 kylvö- ja karjalueteloihinkaan, kuten liitteestä 2 ilmenee. Vuonna 1638 ”Matin tilalle” on tullut Heikki. Vielä kuitenkin v. 1641 Matille on maakirjassa merkitty kaksi veromarkkaa, sen jälkeen nimi katoaa. Sitä, tapahtuiko ”sukupolven vaihdos” Matin ja Heikin kesken (olivatko ylipäänsä isä ja poika?), kuoliko Matti kotikunnailla, lähetettiinkö sotatantoreelle ja jäi sinne, karkasiko toiseen lääniin, tapahtuiko useampi kuin yksi näistä vaihtoehtoista vai putosiko Matti vain muusta syystä kirjoista ja kansista, voimme vain arvailla.

Henkikirjaan merkittävät tiedot henkilöistä pidetään luotettavampina kuin maakirjoihin tehtyjä, sillä maakirjat saattoivat ”jäähmettyä”, eli tilan päämies saatettiin merkitä kirjaan ”vanhasta muistista”, vaikka olisi jo kuollut. Kuollut isäntä saattoi kulkea isäntänä vuosia, joskus pitempäänkin, sillä veronkerääjää kiinnosti enemmän se, että maavero tuli ylipäänsä maksettua kuin se, kuka oli talossa oikeasti isäntänä. Tämän vuoksi on pantava merkille, että Matti Matinpoika mainitaan viimeisen kerran vuoden 1635 henkikirjassa (Leppälahti-Onkivedellä), mutta maakirjassa vielä 1641.

Mitä Mattia itse asiassa tarkoitetaan, kun puhutaan Matti Hynnisestä. Vuoden 1638 jousiluettelossa mainitaan Matti Hynninen yli 60-vuotiaaksi.⁵ Tuosta voi laskea tämän Matin syntyneen viimeistään v. 1578. Oliko hän edellä mainittujen Pertti Matinpojan ja Heikki Matinpojan isä, veli tai joku muu, on mahdoton päätellä olemassa olevilla tiedoilla. Etunimikirjokin oli tuohon aikaan huomattavan suppea nykyiseen verrattuna ja lisäksi perheessä ja lähisuvussa käytettiin mielellään samoja nimiä.

Pertti Hynynen. Pertti on mainittu edellä monessa kohtaa. Pertti näyttääkin olleen elinaikanaan merkittävä mies, mm. nimismies, lautamies ja postitalonpoika. Koska hänestä löytyvä ensimmäinen merkintä on vuoden 1613 maakirjassa, voitaneen päätellä hänen syntyneen 1500-luvun puolella. Vuoden 1644 henkikirjassa Pertin vaimo mainitaan vanhaksi ja siis vapautetuksi ikänsä puolesta henkirahan maksusta. Vaimo on siis tuolloin ollut vähintään 63-vuotias, joten laskemalla voidaan arvioida hänen syntyneen v. 1581 tai aikaisemmin. Vaimon iästä emme tietenkään voi päätellä Pertin ikää, emmekä siitäkään, että eräessä tuomiopöytäkirjassa (Iisalmen kesäkäräjät 4.7.1650) Pertillä on ollut poika- ja tytärsuoria (vaimon edellisestä avioliitosta?), jotka olivat tuolloin tulleet täysi-ikäisiksi.

Osasiko Pertti kirjoittaa? Kuten yllä on mainittu, Pertti toimi monenlaisissa sen ajan ”luottamustehtävissä”. Kihlakunnanoikeuden lainlukijoiden tukena toimivat lautamiehet, joita oli kussakin kihlakunnassa yleensä kaksitoista. Lautamiehet olivat maallikkojäseniä ja heidän joukkoonsa kutsuttiin varakkaampia talollisia henkilökohtaisten ominaisuuksien perusteella. Käräjille osallistumisen lisäksi tehtäviin kuului osallistua erilaisiin paikallisiin katselmuksiin ja verotustapahtumiin. Heille ei maksettu varsinaista palkkaa tehtävien hoidosta, mutta he saivat erilaisia etuuksia, kuten käräjäkestityksen ja vapautuksen muille säilytetyistä työvelvoitteista.

Käräjät istuttiin nimismiehen talossa, Iisalmessa 1640-luvulla syyskäräjät nimismies Pertti Hynnissä Paloissa. 1600-luvun alkupuoliskolla asiakirjojen alussa lueteltiin usein nimismiehen ja lautamiesten nimet puumerkkeineen. Varsinaisen kirjaamisen hoiti kirjoitustaitoinen kirjuri, mutta kukin nimis- ja lautamiehistä piirsi nimensä perään puumerkkinsä omakätisesti taatakseen omalta osaltaan asiakirjan päätösten ja toteamusten oikeellisuuden. Usein puumerkit olivat suoraviivaisia ja yksinkertaisia merkkejä, esim. kaksi viivaa sijoitettuna vinoristin muotoon. Myös vuosien 1644 ja 1645 Viipurin ja Savonlinnan läänin henkikirjoissa ja karjaluetelossa (VA 8576 ja VA 8582) ovat huonekuntien henkirahan maksaneet ja karjavarallisuus todistettu puumerkein. Muutaman muun tavoin Pertin voi tulkita tunteneen ainakin kirjaimet. Pertin puumerkistä löytyvät M- ja B-kirjaimet ilmentämään etunimeä (Bertill) ja isän Matin (Matz) nimeä, olihan Pertti Matinpoika. Kirjaimet on vielä sijoitettu niin, että B on ikään kuin M:n alla ja suojassa. Tuo oli hyvin Perttiä kuvaava puumerkki.

Heikki Hynynen. Heikki Matinpoika Hynynen mainitaan ensimmäisen kerran 1635 Iisalmen Leppälahti-Onkiveden alueen henkikirjassa (ensimmäinen henkikirja ylipäänsä). Seuraavan kerran Heikki mainitaan sekä Iisalmella vuoden 1638 henkikirjassa (viisi henkirahaa maksavaa ruokakunnassa) sekä vuoden 1638 ja 1639 kylvö- ja karjalueteloissa. Jumisille Heikki on sijoitettu vuodesta 1643 alkaen, ensimmäisenä maakirjassa. Jumisille syntyikin näin yksi Hynys-suvun ”päähaaroista”. Hynysiä asuu Lapinlahden Varpaisjärven Jumiskylässä vielä tänäkin päivänä.

Sotaväen jakotilajärjestelmä. Pertti Hynninen on merkitty Savon voutikunnan sotaväen jakotilaluetteloon 1622–23 (VA 6796 ja VA 6799). Jakotalonpojat oli velvoitettu osallistumaan sotaväen ylläpitokustannuksiin osana monimutkaista verotusjärjestelmää ns. vanhemman jakolaitoksen aikana, jolla hoidettiin kansallisen sotaväen ylläpito. Palkka-armeijaan Ruotsilla ei ollut varaa. Ruotsin suurvalta-asema vaati yhä kovenevaa verotusta. Armeijan palveluksessa olevat saivat palkkansa suoraan heille osoitetuilta tiloilta luontaistuotteina. Pertti oli Martti Erkinpojan komppanian varusmestarin Pertti Jaakonpojan (Tavinsalmen pitäjän Kuopioniemen kymmenyskunnasta) jakotalonpoika (tilldelningsbonde). Pertin mainitaan asuneen Hynilän kylässä 1 ½ veromarkan tilalla. Hänelle sälytetty verotaakka rahana ja monenlaisina parseleina (viljana, kaurana, voina, ihrana, haukina, lampaan lihana, halkoina, heinä, ketunnahkoina, tuhkana ja olkina) sekä työvelvoitteina oli arvioitu yhteensä 6 taalerin 15 äyrin ja 21 penningin arvoiseksi.

Sakkoluettelo v. 1624 (VA 6801:82-83). Mainittuna vuonna Tavinsalmella sakotettiin sadoittain talonpoikia nihtien väenotosta poissa olosta (Sacköris Lengdh af Lille Saflax sãm äre sakne uthi seneste knehte utskrifningen för Absentzia år 1624 uthi Martij månaden). Tuolloin elettiin Kustaa II Adolfin Puolan sodan alkuvaihetta. Miehet koottiin pitäjittäin tai kymmenyskunnittain väenottokokouksiin, jossa päätettiin, kenen vuoro oli lähteä. Sakko vaihteli kolmen ja kahdentoista markan välillä kaiketi talon palvelusikäisen miesluvun mukaan. Maaninkaveden kymmenyskunnassa voidaan tuon taksoituksen mukaan arvioida olleen 166 palveluikäistä. Tässä joukossa sakotettiin myös Matti Hynnistä kuudella markalla, joten Matin itsensä lisäksi taloudessa lienee ollut toinenkin, jonka asekelpoisuus olisi haluttu arvioida. Matti ei kuitenkaan näytä olleen yksi harvoista asialla olleista, sillä Tavinsalmella ”kutsuntalakko” näyttää olleen peräti sataprosenttinen (512 pois jäänyttä).⁵

Rakuunat – ratsutilan ”kevytversio”. Vuonna 1644 alettiin perustaa rakuunajoukkoja, jotta voitiin vahvistaa sotavoimia ja saada autioituneet tilat viljellyiksi. Talonpojalle tarjottiin mahdollisuus päästä autiotilan viljelijäksi sitoutumalla rakuunaksi. Rasitus oli selvästi kevyempi kuin ratsutilallisella, rakuuna varusti vain miehen ja hevosen ja kruunu kustansi erittäin kalliin

varustuksen. On sitten eri asia, ratsastiko rakuuna itse vai palkkasiko toisen, esimerkiksi poikansa, veljensä, vävynsä tai renkinsä. Iisalimesta kirjattiin henkikirjoihin vuosina 1646–49 vuosittain runsaan kymmenen rakuunan joukkoon Pertti ja Heikki Hynninen. Iisalmen (ja Kuopion) rakuunat vapautettiin siihenastisista sitoumuksista v. 1650.⁶

Lopuksi. Tässä artikkelissa tarkasteltuna ajanjaksona (1600-luvun alkupuolisko) Ruotsin valtakuntaa oli rakennettu määrätietoisesti sellaiseksi järjestäytyneeksi ja hallittavaksi yhteiskunnaksi, jossa voidaan hyvällä syyllä nähdä jo nykyisen pohjoismaisen yhteiskuntajärjestelmän idut. Tarkasteltu ajanjakso oli lähes yhtäjaksoista rauhottomuuden aikaa Venäjän ja Puolan sotina ja lopuksi 30-vuotisenä sotana. Ruotsin rakentaminen suurvallaksi ja Itämeren valtiaaksi nieli yhä enemmän varoja ja sotilaita. Myös Ruotsin valtakunnan itäisen alueen (Suomen) osaksi tuli toimittaa niitä kruunun tarpeisiin. Vielä 1600-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Kaarle-herttuan aikana valtakunnan hallittavuus ja sitä myötä esim. veronkanto ja väenotot olivat enemmän tai vähemmän satunnaisia, mielivaltaisia ja tehottomia. Kustaa II Adolfin tultua kuninkaaksi 1611 aloitettiin määrätietoinen uudistustyö, jossa paikallis- ja keskushallintoa ja oikeuslaitosta kehitettiin. Vuoden 1634 hallitusmuodon uudistus lääninhallintoon nitoi paikallishallinnon entistä tiukemmin keskushallinnon kontrolliin. Vuosisadan puoliväliin tultaessa kirkon yksinvaltaa oli saatu suitsettua ja kaupunkilaitos oli kytketty palvelemaan keskusvaltaa. Ennen kaikkea kuninkaan apuna toimineen kansleri Axel Oxenstiernan tarmo ja ansiot tässä työssä olivat kiistattomat ja poikkeuksellisen kauaskantoiset.

Uuden ajan alussa ja vielä 1600-luvun alussakin kruunun tulojen perusta oli ollut maavero. Yhtämittaisten sotien rahoittamiseksi ja kruunun pohjattoman kassan tilkkeeksi säädettiin uusia pysyviä tai väliaikaisia (suostunta-) veroja. Osa väliaikaisista veroista muuttui aikojen kuluessa pysyviksi. Uusia veroja olivat mm. tässäkin artikkelissa mainitut karja- ja kylvöverot, Älvsborgin lunnasverot, myllytulli (1625) ja henkivero (1635). Väenottoja tehostettaessa palveluskelpoisia miehiä alettiin kirjata tarkemmin. Nämä tehostamistoimet rasittivat esivanhempiamme joskus sietokyvyn ääri rajoille asti ja sen ylikin. Ilman aikakirjoihin tehtyjä merkintöjä näistä henkilöistä tämän päivän sukututkija ei kuitenkaan tietäisi heistä läheskään niin paljon kuin nyt tietää.

Tässä artikkelissa olen maininnut kaikki Hynysset, jotka olen asiakirjalähteistä löytänyt. Tuloksena on vain muutama henkilö nimeltä, pääasiassa isännät. On selvää, että nuo ovat vain osa tarkasteltuna ajanjaksona silloisessa Pohjois-Savossa eläneistä Hynysistä. Tuon ajan patriarkaalisessa yhteiskuntajärjestyksessä ei katsottu tarpeelliseksi mainita vaimoja nimeltä. Nimeämättä ja luetteloimatta jäivät myös alaikäiset (henkirahaa maksamattomat) lapset ja usein vähäosaisemmatkin. Näiden anonyymeiksi jäävien henkilöiden arvo esivanhempinamme ei ole kuitenkaan yhtään himmeämpi kuin nimeltä mainittujen.

Järvenpäässä 31.7.2016 (päivitetty 5.11.2016)

Markku Hynninen

Viitteet

1. Nilsson J. Sukututkijan Savo. Genos 2013; 84 (1): 2 – 14.
2. Seppälä S. Viljoina, nahkoina, kapakalana: talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539 – 1609. SKS 2009, Helsinki. Sivü 47, taulukko 4.
3. Mäkelä-Alitalo Anneli. Vanhat käsialat – avain Ruotsin ajan asiakirjoihin. Valtapolitiikan hinta – Elfsborgin lunnaat. SKS 2007, sivut 83 – 86.
4. Räisänen T, Kumpulainen K. Pielaveden ja Keiteleen historia I, sivu 123.
5. Iisalmen pitäjän ruodutusluetteloita. http://www.rajapuro.net/iisalmi/iisalmi_rl.html
6. Saloheimo V. Nihdinpito verottamassa miesvoimaa. Savon historia II:2, sivut 50–51. Savon Säätiö, Jyväskylä 2000.
7. Saloheimo V. Rakuunat asutustoimen apuna. Savon historia II:2, sivut 57–60. Savon Säätiö, Jyväskylä 2000.

Kirjallisuutta

Pirinen Kauko. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534 – 1617, Savon historia II:1. Pieksämäki 1982, Kustannuskiila.

Saloheimo Veijo. Savo suurvallan valjaissa 1617 – 1721, Savon historia II:2. Toinen painos. Jyväskylä 2000, Savon säätiö.

Haara Marjatta, Haara Pekka (toim.). Varpaisjärvi. Kuopio 1986, Varpaisjärven kunta.

Pykkänen A. Talonpojan vainioilta sotilaan ruokapöytään. Tilojen ja niiden verojen osittaminen sotilaille ja heidän perheillensä Suomessa 1636–1654. Bibliotheca Historica 17, Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1996.

Lähdejulkaisuja

Johan Habermanin maantarkastusluettelo Pien-Savosta 1620-luvulta. Toim. Timo Alanen. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2004.

Partanen Jukka. Suku- ja henkilöhistorian keskeiset lähteet. Kurssimoniste. Helsinki, Suomen Sukututkimusseura.

Suosittelavaa lukemista

Lappalainen Mirkka. Pohjolan leijona. Kustaa II Adolf ja Suomi 1611–1632. Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki 2014.

Vilkko Marjo. Suomi on ruotsalainen. Schildts & Söderströms, Helsinki 2014.